

ELS PRONOMS CLÍTICS DE DATIU PLURAL EN CATALÀ ANTIC. EVOLUCIÓ DIACRÒNICA I ESTAT DE LA QÜESTIÓ ENTRE ELS SEGLES XV I XVI¹

Josep E. RIBERA
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

Els pronoms clítics de datiu plural en català antic i en la llengua actual presenten una situació inèdita en el conjunt de les llengües romàniques, atès que s'adopta una forma coincident amb la de l'acusatiu masculí plural *los*, derivat de *İLLOS*.

En català antic, aquesta forma convivía amb *lur*, continuador del genitiu *İLŁORUM* a través d'un hipotètic *İLŁURU* (cfr. Badia 1981: 294; Moll 2006: 176; Batlle / Martí i Castell / Moran / Rabella 2016: 255), i amb les posteriors evolucions *lurs* i *lus*.

La hipòtesi clàssica de Coromines (1971: 263) considera que, en el cas del pronom *los* de datiu plural, és «evident que el punt de partida ha d'ésser *lur* (o *lor*), que efectivament és la forma (invariable per a masculí i femení) que amb aquest valor usa el català arcaic, tal com la llengua d'oc, el francès i l'italià». Així, per influència del seu significat plural, la forma *lur* hauria evolucionat cap a *lurs*, que, per reducció fonètica del grup consonàntic *rs* hauria resultat en *lus* (com en *BURSAM* > *bossa*) i, finalment, en la forma *los* (cfr. Coromines 1971: 263-264; *DECat* V, 309-311).

A partir de l'anàlisi de les ocurrencies de les diferents variants dels pronoms de datiu plural en el *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)*, el treball que presentem demostra que la hipòtesi clàssica de Coromines (1971) resulta inviable o, si més no, ha de ser matisada.² Concretament, les dades que proporciona el *CICA* sobre les freqüències

1. Aquest treball ha estat desenvolupat en el marc del projecte de recerca *Gramàtica, pragmàtica i interacció multimodal* (GRAMPINT, FFI2014-56258-P), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España. Volem agrair al Dr. Manuel Pérez-Saldanya els seus valuosos suggeriments.

2. A més del *Corpus Informatitzat de Català Antic* (vegeu Torruella / Pérez Saldanya / Martines 2009) hem tingut en compte altres textos no inclosos al *CICA* recollits en el *Liber Feudorum Maior* (cfr. Miquel Rosell 1945) i en Rubio García (1979).

de les diverses formes pronominals de datiu plural en els diferents períodes històrics, encara que semblen corroborar la línia evolutiva *lur* > *lurs* > *lus*, fan difícil assumir l'argument central de la hipòtesi de Coromines (1971, *DECat*): que el pronom *los* resulta de l'evolució dels reflexos del genitiu *ILLORUM*.

De fet, els resultats de l'anàlisi de freqüències permeten comprovar que la forma *los* és present des dels primers textos i majoritària, si més no, des de la segona meitat del segle XIII, amb un predomini abassegador a partir de la segona meitat del segle XIV. Des dels inicis, s'hi observa la convivència de *los* i *lur* (o *lor*), però amb un predomini del primer. D'altra banda, els usos datius de *lur*, *lurs* i *lus* són anecdòtics des de la segona meitat del XV i desapareixen en la llengua del XVI. En aquest sentit, no és gens agosarat postular que la neutralització de les marques de gènere en els datius pronominals romànics pot explicar l'adopció de la forma de l'acusatiu masculí *los*, pel seu caràcter no marcat quant al gènere.

Així doncs, pel que fa al pronom de datiu *los*, sembla més lògic postular que s'origina en l'acusatiu *ILLOS*, amb sincretisme entre les formes de l'acusatiu i el datiu. Convé no perdre de vista, en aquesta línia, que el sincretisme es veu afavorit en els termes marcats d'una oposició morfològica, d'acord amb el *principi de marcatge del sincretisme* (cfr. Wheeler 2007: 171). En aquest sentit, el sincretisme es produeix en el plural (amb la forma *los*) i no en el singular (en què s'ha mantingut la distinció entre el datiu *li* i l'acusatiu *lo*).

A més, al sincretisme, hi degué contribuir el fet que en els pronoms de primera i segona persona de plural (*nos/vos*, també marcats amb *-os*) ja existís sincretisme entre datiu i acusatiu (per exemple, *donar-nos pa* vs. *agafar-nos*). Finalment, en el procés, hi degué jugar un paper important la freqüència amb què s'expressava en llatí el complement indirecte plural mitjançant el sintagma preposicional *AD ILLOS* i diferents contextos sintàctics locals que afavorien la confusió del datiu amb l'acusatiu.

2. LA CONCURRÈNCIA DEL DATIU AMB EL GENITIU I L'ACUSATIU EN LLATÍ

És un fet ben estudiat la concurrència del datiu i el genitiu en el que Bassols (1976: § 96) anomena datiu dinàmic o simpatètic (1).

(1) *Vox mi ad aures advolavit* (Plaute, *Amfitruo*, acte I, I, 325)

Com s'observa en (1) es tracta d'un tipus de datiu adjunt que destaca la persona afectada per un procés verbal dinàmic i que en la terminologia lingüística romànica s'ha assimilat al datiu possessiu.³ Com explica Bassols (1976: 106), el datiu dinàmic «tiene un

3. De fet, tant el datiu possessiu llatí, que es construeix amb un verb copulatiu (*mihi est aliquid*), com el datiu dinàmic es relacionen amb la idea general d'interès. Vegeu Bassols (1976: 106-110) i la bibliografia que s'hi cita. Sobre l'expressió de la possessió en llatí, vegeu Baldi / Nuti (2009).

significado muy afín a un genitivo (o adjetivo) posesivo, pero es más expresivo, pues no depende de un nombre, sino que se relaciona, aunque sea indirectamente, con el verbo».⁴ Aquest ús del datiu era molt freqüent en llatí arcaic, com en l'exemple (1) de Plaute (segle III aC.), va ser menys habitual en època clàssica, es va revitalitzar en el llatí tardà i persisteix en les llengües romàniques (cfr. Bassols 1976: 106-107).

No és estrany, doncs, que, en el procés de simplificació dels casos llatins, en època preromànica es produeixi la concurrència del datiu (ILLIS) i el genitiu plural (ILLORUM) dels demostratius (Lausberg 1966: 167-168; Bourciez 1967: 93; Väänänen 1968: 215; Meyer-Lübcke 1974: III, § 75; Grandgent 1991: 240-241). Ho mostrem en (2).

- (2) a. qui *eorum* auxiliare presumpserat (*Fredegari*, 3, 51: p. 107, 1 [mitjan s. VII])
 b. Sed Salernitanorum princeps Guaimarius viriliter *illorum* resistens; (*Chronicon salernitanum*, pàg. 148, 141 [ff. s. X])

En (2) podem observar l'ús del genitiu *eorum/illorum* amb valor de datiu a la *Crònica de Fredegari* (segle VII) i a les *Cròniques de Salern* (finals del segle X). Es tracta d'uns usos que es localitzen al domini romànic oriental (italià, romanès), a la Gal·loromània (francès, rètic, occità, català) i a Sardenya. Cal remarcar, però, que en el procés de substitució d'un cas per l'altre, a partir de la concurrència del datiu dinàmic i el genitiu possessiu, el genitiu ja es devia haver estès a tots els tipus de datiu en època del llatí tardà. En efecte, els exemples de (2) no indiquen la noció semàntica de datiu/genitiu possessiu, sinó que representen complements oblics amb paper temàtic de TEMA, propers, doncs, al complement de règim romànic.⁵

La convivència del datiu (3a) i del genitiu (3b) en l'expressió del complement indirecte es pot observar en el text de la *Vulgata*, per exemple.

- (3) a. Omnia a te expectant ut des *illis* escam in tempore. (*Vulgata, Psalms*, 103, 27 [s. VI])
 b. Oculi omnium in te sperant, Domine; et tu das escam *illorum* in tempore opportuno. (*Vulgata, Psalms*, 144, 15 [s. VI])

D'altra banda, el llatí mostra una tendència a expressar les nocions semàntiques associades al datiu a través de la construcció AD + ACUSATIU, almenys des de Plaute (cfr. Väänänen 1968: 200-201; Grandgent 1991: 82-83; Jensen 1976: 17).

- (4) a. At ego hunc grandis grandem natu ob furtum *ad carnificem* dabo (Plaute, *Capitivi*, acte V, IV, 1019 [s. III aC.]

4. Així, seguint l'exemple de Bassols (1976: 106), en la frase *militibus animos accendere*, el datiu *militibus* es podria expressar en genitiu (*militum animos accendere*), però la versió en datiu implica una idea de complement afectat pel verb *accendere* que no té el genitiu.

5. De fet, els verbs *praesumere* i *resistere* es construïen sovint amb datiu (cfr. Lewis / Short 1879).

b. *ad propinquos* restituit (Titus Livi, *Ab urbe condita*, II, 13 [s. i])

D'acord amb Grandgent (1991: 82-83), aquesta tendència es va produir de manera general a la major part de l'imperi per a evitar l'ambigüitat provocada pel sincretisme del datiu amb el genitiu o l'ablatiu. Tot i que el datiu dels pronoms hi va ser més resistent, la construcció també els va afectar (5).

(5) *id est ad montem Nabau, in eo loco in quo iussit Deus ascendere Moysen, dicens ad eum (Sanctae Silviae Peregrinatio, volum IV, X, pàgina 15 [ff. s. IV-pp. s. V])*

De fet, hi ha testimonis força freqüents de la construcció pronominal AD + ACUSATIU en documents catalans altmedievals almenys des del segle X, fins i tot amb caiguda de la preposició AD (6).⁶

(6) *Convenit ad illos Raimundo comite quod teneat in sua baglia ipsa ecclesia de Santa Maria de Sancta Arada apud sua honore contra totos homines. Et supra convenit illos que donet ad Ermessendis et ad istos suos filios ipsa ecclesia de Sancto Genesio apud sua honore. (Liber Feudorum Maior, fol. 89 Conveniència entre el comte Ramon i Ermesén i els seus fills sobre l'església de Santa Arada [1055-1098])⁷*

En (6) s'observa que els complements datius de *convenire* i de *dare* s'expressen mitjançant la construcció AD + ACUSATIU: «convenit *ad illos* [...] donet ad Ermessendis et *ad istos suos filios*». A més, però, és molt remarcable que la segona ocurrència de *illos*, amb un valor de datiu benefactiu clar, apareix sense la preposició AD: «convenit *illos* que donet [...]».

La concurrència dels valors semàntics del datiu amb la construcció pronominal AD ÌLLOS es podria postular com un dels factors que van originar el pronom de datiu plural català *los*.

3. ELS PRONOMS DE DATIU PLURAL EN CATALÀ ANTIC

Com hem dit, en l'expressió pronominal del datiu plural, el català antic mostra des dels primers textos l'alternança de les formes de *los* (7), coincidint amb l'acusatiu masculí plural (< ÌLLOS), i *lur* (8), continuador del genitiu ÌLLORUM a través d'un hipotètic ÌLLURU (cf. Badia 1981: 294; Moll 2006: 176), analògic amb el singular ÌLLÛIUS / ÌLLÛI (cfr. Lausberg 1966: 167; Bourciez 1967: 93; Väänänen 1968: 215; Grandgent 1991: 241).⁸

6. Vegeu els textos inclosos en Rubio García (1979), que abasten el domini protocatalà des del segle X al segle XII.

7. Vegeu Miquel Rosell (1945: I, 106) i Rubio García (1979: 29).

8. Al seu torn, segons aquests autors el singular ÌLLÛIUS / ÌLLÛI és analògic del relatiu CUIUS / CUI.

(7) et de vestra muliere et vestro filio ad qui vós o dubitaretes, per directa fede ende ateneré sines suo e[n]gano, et potestate *los* en daré per directa fede ses e[n]gano (*Fidelitatis*: 54 [1047-1098])

(8) talem sacramentum le·n juraré e le·n tenré qualem ad jamdictum Reimundum et ad jamdictam Elisabez jurad *lur* en e. (Medieval 15_1: 76 [1039-1050])

Coromines (1971: 263) considera que «l'ús de l'acusatiu ÍLLOS amb valor de datiu, i majorment el femení, és inaudit en tota la Romània, i seria inexplicable». ⁹ De fet, creu «evident que el punt de partida ha d'ésser *lur* (o *lor*), que efectivament és la forma (invariable per a masculí i femení) que amb aquest valor usa el català arcaic, tal com la llengua d'oc, el francès i l'italià» (Coromines 1971: 263). Així, per influència del seu significat plural, la forma *lur* hauria evolucionat analògicament cap a *lurs*, que, per reducció fonètica del grup consonàntic *rs* hauria resultat en *lus* i, finalment, de nou per analogia, en la forma *los* (cfr. Coromines 1971: 263-264; *DECat* V, 309-311).

Tot i que aquesta proposta d'explicació sembla molt suggestiva, planteja problemes, ja assenyalats per Martí i Castell (1981: 17), que observa moltes dificultats per a l'evolució fonètica *lur*, *lurs* > *los*, i opina que la manca de flexió de gènere en el datiu, comuna a la majoria de llengües romàniques, no representa cap impediment per a assumir l'ètimon ÍLLOS per a *los*.¹⁰

D'altra banda, tampoc no resulta tan estranya l'adopció del masculí ÍLLOS com a marca indiferenciada dels dos gèneres en el datiu plural, si tenim en compte que, de fet, en el llatí tardà, ÍLLORUM, ja hi havia provocat la confluència del masculí ÍLLORUM i el femení ÍLLARUM.

9. A grans trets, en el domini romànic, els pronoms de datiu plural s'originen ara a partir de la forma del datiu llatí ÍLLIS, en les llengües iberoromàniques (espanyol i portuguès), ara a partir del genitiu ÍLLORUM, en les llengües gal·loromàniques (francès i occità), encara que els dialectes való i picard, així com els textos anglonormands, mostren en els orígens una forma de datiu *les* (cfr. Meyer-Lübke 1974: II, 115). Vegeu Koschwitz (1894: 82), Brusewitz (1905: 13-43), Bourciez (1967: 240, 355, 449), Díez (1973: II, 83, 86, 89, 96), Meyer-Lübke (1974: II, 114-118), Ronjat (1980: 61-65), Fernández González (1985: 289-296), Moignet (1988: 36-39), Jensen (1990: 141-144), 149-150) i Buridant (2000: 409, 454-455). En el cas de l'italià conviuen *i / li / gli* (< ÍLLIS) amb *loro*, que no es pot combinar amb altres clítics i és la variant preferida en la llengua moderna escrita. Vegeu Bourciez (1967: 524), Rohlf's (1969: 16), Tekavčić (1972: 242), Díez (1973: II, 80-81), Meyer-Lübke (1974: II, 115) i Egerland / Cardenaletti (2010: 422-424, 427, 444). En sard trobem *lis*, per exemple en el text del *Privilegi logudorès* (circa 1080-1121), al costat de la forma *issoro* del possessiu (cfr. Meyer-Lübke 1974: II, 114), que Par (1923: 23) atribueix també al pronom de datiu plural; en canvi, Pittau (1972: 82-83), Jones (1993: 213-214) i Blasco Ferrer (1994: 133-136) només fan referència a *lis* (o *ddis*, en campidanès). Finalment, en els dialectes rètics, les formes derivades del genitiu només es troben al Friül, probablement per influència itàlica (cf. Bourciez 1967: 629), i en romanès les formes del clíctic datiu plural deriven de ÍLLIS (cfr. Bourciez 1967: 583; Coetanu 1969: 241).

10. Batlle *et al.* (2016: 235) es limiten a deixar constància de l'opinió de Coromines («[...] no creu que provinguí directament de l'acusatiu llatí ÍLLOS»), però no s'hi pronuncien: a la taula de formes pronominals, que reproduïx les etimologies llatines, deixen en blanc la informació corresponent a l'ètimon del datiu plural *los* (cfr. Batlle *et al.* 2016: 236).

Finalment, l'aparent singularitat del datiu català *los* en el conjunt de la Romània també s'ha de relativitzar si tenim en compte que, d'acord amb Lausberg (1966: 192-193), el datiu plural romanès *le* i l'engiadinès *als* també es basen en *İLLOS*. Aquesta posició de Lausberg (1966: 192-193) difereix, però, de la de la resta de romanistes en aquest aspecte (vegeu la nota 9). D'altra banda, Ronjat (1980: 64) explica que «la plupart des parlers aquitains expriment le datif par les formes d'accusatif [...]. Ce fait est ancien [...]. On trouve datif *lo*, pl. *los* dès le XIIIe siècle en aquitaine». ¹¹

Segui com sigui, hi ha un argument més fort per a rebutjar l'etimologia *İLLOM* per a *los*: la convivència de *lur* i *los* des dels textos catalans preliteraris i el predomini de *los*, almenys des de la segona meitat del segle XIII, com ho demostra l'anàlisi quantitativa que proporcionem a continuació.

3.1. EL PRONOM *LUR*

El pronom *lur*, o la variant *lor* més propera a l'etimologia, sembla la solució més freqüent en els textos del segle XI. ¹²

(9) a. Ego in suprascriptum castellum, castellanum vel castellanos, castellana vel castellanas ne metrei, ne n'aurei che iurar no *lur* faça manibus super altare sacramtum (*Jurament d'Isarn i altres al comte Guifrà sobre el castell de Follit* [990-1050]) ¹³

b. et manibus ad illum vel *ad illos* me'n comanaré, et per sua manu vel per lor ma o penré, et tale sacramentum le·n iuraré o *lor* en iuraré (*Jurament del vescomte Bernat al comte Ramon de la Cerdanya* [1050-1068]) ¹⁴

c. no dezebré *Raimundum iam dictum nec uxorem eius iam dictam nec filium eius iam dictum* de ipso castro que vocant Ioch. No·l li tolré, ne·l *lor* tolré, no·l li vedaré, ne·l *lor* vedaré (*Jurament d'Arnau Seguí al comte Ramon sobre el castell de Joc* [1050-1068]) ¹⁵

Observem que en (9a) el pronom *lur* és dependent de la perífrasi causativa *fer jurar*, un context sintàctic que, com en català modern, afavoreix la confusió entre el datiu i l'acusatiu. En canvi, tant en (9b) com en (9c), els datius són clars: en (9b) *lor* (= *ad illos*) apareix combinat amb l'adverbial *en*, que reprèn partitivament el complement directe *tale sacramentum*; en (9c), reprèn com a datiu possessiu *Raimundum iam dictum nec*

11. De fet, en occità modern, el gascó manté les formes sincrètiques amb l'acusatiu (*los/les*). En provençal literari i rodanià popular, el singular *li* (o *i*), amb diversitat de variants, s'usa també per expressar el plural, un fenomen que també s'observa en català modern; en altres parlars, com ara, en general, en vivaroalpí, alvernès, llemosí i en part del llenguadocià, han pervingut els reflexos del genitiu (cfr. Ronjat 1980: 61-65).

12. Aquesta és la conclusió que es desprèn de la lectura dels textos inclosos en Rubio García (1979), molts dels quals no són al *CICA*.

13. Vegeu Miquel Rosell (1945: II, 531) i Rubio García (1979: 56).

14. Vegeu Miquel Rosell (1945: II, 594) i Rubio García (1979: 96).

15. Vegeu Miquel Rosell (1945: II, 597) i Rubio García (1979: 99).

uxorem eius iam dictam nec filium eius iam dictum i es combina amb l'acusatiu definit, que pronominalitza *ipso castro que vocant Ioch*.

El *CICA* només proporciona dues ocurrencies de *lur* en textos de la primera meitat del segle XI, l'exemple (8), que tornem a reproduir com a (10a) i (10b).

(10) a. *talem sacramentum le·n juraré e le·n tenré qualem ad jamdictum Reimundum et ad jamdictam Elisabez jurad lur en e.* (Medieval 15_1: 76 [1039-1050])

b. *et de ipso adiutorio nu·ls e[n]ganaré et sine e[n]gan lur en ajudaré* (Medieval 15_1: 76 [1039-1050])

En (10a) la lectura de datiu del pronom *lur*, que es combina amb el partitiu *en*, és evident; en canvi, en (10b), el verb *ajudar* afavoreix la confusió entre el datiu i l'acusatiu, com en el cas de la perífrasi causativa que hem vist en (9a).

D'altra banda, no s'observa cap exemple en els textos del XII i només n'hi ha un de la primera meitat del XIII, dels *Usatges de Barcelona* (11).

(11) que juren a éls ço que éls *lur* devien jurar (*Usatges*: 149 [primera meitat s. XIII])

A partir de la segona meitat del segle XIII, el *CICA* ja ens proporciona un major nombre d'ocurrencies de *lur*. Ho mostrem a la Taula 1.¹⁶

Taula 1. El pronom de datiu plural *lur* en el *CICA*

<i>lur</i>	Fr. absoluta	Fr. relativa (%)	Fr. relativa al total de <i>lur</i> (%)	Nombre de paraules
2a meitat s. XIII	266	0,02839	28,24 (942)	937.067
1a meitat s. XIV	15	0,00160	1,85 (811)	934.994
2a meitat s. XIV	14	0,00106	1,13 (1235)	1.323.976
1a meitat s. XV	1	0,00007	0,10 (1022)	1.462.865
2a meitat s. XV	1	0,00005	0,11 (933)	1.897.994
1a meitat s. XVI	0	0	0 (119)	742.595
2a meitat s. XVI	0	0	0 (66)	881.358

La Taula 1 permet observar que la presència de *lur* en el *CICA* com a pronom de datiu plural durant el període del català antic és més aviat escassa: 300 ocurrencies (comptant els tres exemples anteriors a la segona meitat del XIII), que representen una freqüència relativa del 0,0037 % o, dit d'una altra manera, menys de 4 ocurrencies cada 100.000 paraules, un valor molt baix si tenim en compte que, per exemple, la freqüència

16. S'observen tres casos de *lor* a la segona meitat del XIII i tres més a la primera meitat del XIV.

relativa del pronom *li* és 0,3075 % (més de 307 ocurrences cada 100.000 paraules). De fet, la forma *lur* només presenta valors significatius entre 1251 i 1400, amb una freqüència absoluta important durant la segona meitat del segle XIII (266 casos; freqüència relativa 0,02839 %), com en (12).

(12) E dus-*lor* aytal sentència: que si él jurava que aquelò que él disia no era ver e no moria, mantenent que li tolguessen la sua mà. (*Vides*: II, 310 [1275-1299])

Així, el pronom *lur* mostra un decreixement dramàtic des del 1300 i a partir del 1400 és només anecdòtic. Cal remarcar, però, que les ocurrences de *lur* del XIV i del XV sovint corresponen a textos originals del XIII, la còpia dels quals és del XIV o del XV, com en el cas de la *Doctrina pueril* (13a) o del *Llibre de l'orde de cavalleria* (13b)

(13) a. Atorgada fo *als clergues* verginitat per so que no aguessen fils als quals donassen lo tresor de santa Esgleya, lo qual *lur* és comanat per tal que santa Esgleya ne sia pus misericordiayant als pobres de Crist (Llull, *Doctrina*: I, 218 [original 1274-1276; còpia s. XIV])

b. aquells qui leven los uyls ab plors e *lur* cors ab esperança als cavaylers, que los ajuden e ls defenen, e *lur* donen a lurs necessitats. (Llull, *Cavalleria*: 182 [original 1275-1299; còpia 1493])

Així, els usos de *lur* que mostrem en (13) s'han d'atribuir més aviat a Ramon Llull, que redacta els textos en l'últim terç del XIII. De fet, 20 de les 31 ocurrences de *lur* en manuscrits del XIV i del XV corresponen a originals del XIII.

A la Taula 2, es relacionen les obres del *CICA* en què s'han observat ocurrences de *lur*, amb les dates de l'original i la còpia.¹⁷

Com es pot observar, el major desfasament entre l'original i la còpia es produeix en el *Llibre dels fets*, en els *Furs* i, sobretot, en les obres de Llull (més de dos segles, en el cas del *Llibre de l'orde de cavalleria*). A més, destaquem un desfasament menys pronunciat en el *Regiment de sanitat a Jaume II* (al voltant d'un segle), amb original de principis del XIV i còpia de la primera meitat del XV, i en el *Llibre del Consolat de Mar*, en què el desfasament entre l'original (1320-1345) i la còpia (1385) és una mica menor (entre 65 i 40 anys). En conseqüència, si considerem que en els casos de desfasament temporal el text reflecteix més aviat la llengua de l'original, l'ocurrència més moderna de *lur* correspon a la *Crònica* de Ramon Muntaner (14).

(14) et lexà per *lur* cap ·ii· cavallers, per nom la ·i· En Berenguer de Munt_roig, calalà, e l'altre miçer Roger de la Macina; et lexà·ls moneda per mession et per ço que *lur* feya mester. (Muntaner, *Crònica*: Fol. 107rb [1352])

Així doncs, les dades que proporciona el *CICA* permeten concloure que els usos reals

17. Destaquem amb negreta les obres en què s'observa el desfasament temporal entre l'original i la còpia.

de *lur* no devien arribar més enllà de la segona meitat del segle XIV. De fet, la davallada de freqüències que es produeix a principis d'aquest segle fa pensar que devia tractar-se ja d'un ús arcaic.

Taula 2. El pronom *lur* en el CICA (obres)

Obra	Data original	Data còpia	Ocurrences
<i>Documents feudals I</i>	1025-1049	1025-1049	2
<i>Usatges de Barcelona</i>	1200-1249	1200-1249	1
<i>Crònica de Desclot</i>	1280-1288 (?)	1280-1288 (?)	214
<i>Pergamins, processos i cartes reials II</i>	1275-1290	1275-1290	4
<i>Testament de Berenguer Puculull</i>	1275-1299	1275-1299	1
<i>Vides de Sants Rosselloneses II</i>	1275-1299	1275-1299	47
<i>Furs de València</i>	1261-1271	1325-1349	1
<i>Llibre dels fets</i>	1270-1276	1343	6
<i>Pergamins, processos i cartes reials V</i>	1300	1300	1
<i>Carta de Saurina de Besers a Jaume II</i>	1306-1309	1306-1309	1
<i>Manual de Consells de la ciutat de València I</i>	1325-1327	1325-1327	1
<i>Documents de la Cancelleria d'Alfons III</i>	1327-1335	1327-1335	2
<i>La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó V</i>	1343-1349	1343-1349	2
<i>Gestes dels comtes de Barcelona</i>	1346	1346	1
<i>Doctrina pueril I</i>	1274-1276	1300-1399	4
<i>Llibre de Meravelles I</i>	1288-1289	1367	2
<i>Llibre de Sancta Maria</i>	1290	1374-1399	6
<i>Llibre del Consolat de Mar</i>	1320-1345	1385	1
<i>Llibre de l'orde de cavalleria</i>	1275-1299	1493	1
<i>Regiment de sanitat a Jaume II</i>	1305-1310	1400-1449	1
<i>Crònica de Muntaner</i>	1352	1352	1

3.2. LA VARIANT *LURS*

El pronom *lur* degué adquirir aviat el morfema *-s* de plural, malgrat que el seu predecessor llatí *ILLORUM* ja era plural, de manera paral·lela al determinant (cfr. Martí i Castell 1981: 17-18; Coromines, *DECat* V, 310), que ja apareix amb el morfema de plural a les *Homilies d'Organyà* (15).

(15) E aqela sement qi cadeg en les espines demostra la paraula de Déu qi cad entre·ls cors dels rics òmens d'aqest segle, qar pensen de *lurs* riqezes (*Organyà*: 119 [ff s. XII-pp. s. XIII])

Les ocurrències més antigues de la variant *lurs* del pronom de datiu en el *CICA* són de la segona meitat del segle XIII, de la *Crònica* de Bernat Desclot (16a) i del document 113 dels *Pergamins, processos i cartes reials II* (16b).

(16) a. e aquí ajustà totes *les osts d'Aragó* e de les altres terres, e dix-*lurs* que vulia entrar en Navarra (Desclot, *Crònica*: IV, 6 [1277-1280?])

b. vista la demanda per lo dit *en Berenguer Lançol*, curador de *la dita dona na Francesca, filla sua*, davant nós proposada, e vista la resposta e les respostes feytes a aquella per *en P[ere] de Montanyola* axí com a detenedor dels béns e de la heretat que foren de la dita Elvireta, filla que fo de *la dita na Francesca e d'en P[ere] Ruicet*, marit d'aquella e vists los inventaris e les altres públiques scriptures en prova treytes, e vist tot so que per les parts ja dites a *procuradors lurs* és estat enantat en lo present pleit (*Pergamins*: II, doc 113 [1275-1299])

En (16a) s'observa clarament la represa de *les osts d'Aragó* com a complement indirecte del verb *dir* mitjançant la forma pronominal de plural *lurs*. L'exemple de (16b) és més discutible pel que fa a la funció sintàctica de *lurs*, ja que admet tres interpretacions: a) com a datiu benefactiu, en referència a tots els interessats en el procés, b) com a datiu benefactiu que reprèn el complement tematitzat *a procuradors* i c) com a determinant posposat al substantiu *procuradors* («a lurs procuradors»).

A la Taula 3 es pot comprovar que les ocurrències de *lurs* en el *CICA* (46 casos; freqüència relativa 0,0006 %, és a dir, 6 ocurrències per cada milió de paraules) són encara més escasses que en el cas de *lur*. La freqüència més alta de *lurs* s'assoleix durant la segona meitat del segle XIV (22 casos; 0,00166 % de freqüència relativa). Durant la primera

Taula 3. El pronom de datiu plural *lurs* en el *CICA*

<i>lurs</i>	Fr. absoluta <i>lurs</i>	Fr. relativa (%)	Fr. relativa al total de <i>lurs</i> (%)	N paraules
2a meitat s. XIII	2	0,00021	0,29 (678)	937.067
1a meitat s. XIV	8	0,00086	1,48 (540)	934.994
2a meitat s. XIV	22	0,00166	2,70 (815)	1.323.976
1a meitat s. XV	13	0,00089	1,51 (859)	1.462.865
2a meitat s. XV	1	0,00005	0,20 (497)	1.897.994
1a meitat s. XVI	0	0	0 (58)	742.595
2a meitat s. XVI	0	0	0 (34)	881.358

meitat del xv també presenta valors relatius més alts que *lur*, però la freqüència es redueix a gairebé la meitat (13 casos; 0,00089 de freqüència relativa) i, durant la segona meitat del segle decau exponencialment (1 cas; 0,00005 de freqüència relativa).

Com en el cas de *lur*, el desfasament entre la data dels textos originals i la còpia requereix que es matisi la descripció diacrònica de la variant *lurs* que acabem de fer. En la Taula 4 mostrem les obres en què s'han observat les ocurrences de *lurs* en el *CICA*.

La Taula 4 permet comprovar que el màxim desfasament entre els originals i les còpies, com en el cas de *lur*, es produeix en els textos de Lull. Així, les ocurrences observades en la *Doctrina pueril* (1 cas) i el *Llibre de Meravelles* (17 casos) és lògic que s'atribueixin a la llengua de la segona meitat del segle XIII.

(17) a. Primera matèria à apetit a conservar los jenres e les spècies e *los individuus*, e a natural desig con sos particulàs agen les propietats que *lurs* covenen. (Lull, *Doctrina*: I, 200 [original 1274-1276; còpia s. XIV])

b. e, *dels cathòlics*, veges ten poch s són aquells qui amen la honor e la exalçació de la fe que Déus *lurs* ha comanada. (Lull, *Meravelles*: III, 109 [original 1288-1289; còpia 1367])

Taula 4. La variant *lurs* en el *CICA* (obres)

Obra	Data original	Data còpia	Ocurrences
<i>Pergamins, processos i cartes reials II</i>	1275-1290	1275-1290	1
<i>Crònica de Desclot</i>	1280-1288 (?)	1280-1288 (?)	1
<i>Llibre dels fets del rei en Jaume</i>	1270-1276	1343	1
<i>Documents de la Cancelleria d'Alfons III</i>	1327-1335	1327-1335	3
<i>Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós</i>	1344	1344	4
<i>Doctrina pueril I</i>	1274-1276	1300-1399	1
<i>Llibre de Meravelles III i IV</i>	1288-1289	1367	17
<i>Llibre del Consolat de Mar</i>	1320-1345	1385	1
<i>Epistolari de Pere III (II)</i>	1351-1361	1351-1361	2
<i>Els primers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya</i>	1358-1360	1358-1360	1
<i>Dotzè del Crestià (Ia part, vol. I)</i>	1385-1391	1375-1424	2
<i>Lo somni</i>	1398	1400-1449	2
<i>Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet</i>	1401-1450	1450?	4
<i>Epistolari de Ferran I d'Antequera</i>	1413-1416	1413-1416	5
<i>Tirant lo Blanc</i>	1460	1490	1

També s'ha d'atribuir a la segona meitat del segle XIII l'exemple identificat en el *Llibre dels fets* (18).

(18) E responeren-nos que fajen-ho per ço car *lurs* trencàvem lurs furs d'Aragó (Jaume I, *Fets*: fol. 155 v [original 1270-1276; còpia 1343])

Aquestes ocurrències sumades als dos casos de la *Crònica* de Desclot i els *Pergamins* permeten suposar que la variant *lurs* començava a ser freqüent durant la segona meitat del segle XIII, tot convivint amb la forma *lur*, sense morfema de plural, que era majoritària (266 casos a la segona meitat del segle), com ho mostren de manera rotunda les dades de la *Crònica* de Desclot (*lur* 214 ocurrències; *lurs* 1 cas), amb l'exemple (19).

(19) E·l rey tornà-sse·n ab sa gent e ab so que agren tolt als francès a Terrassona, e aquí ajustà totes *les osts d'Aragó e de les altres terres*, e dix-*lurs* que vulia entrar en Navarra [...] E els cavallers d'Aragó e les gèns a peu dixeren-li que no y irien si él no faÿa la *lur* volentat de so que éls li demanarien. E·l rey respòs-*lur* que no avia ara saó, que semblaria cosa forçada, mas quant serien exits de Navarra e tornats en Aragó; que él *lur* donaria tot so que demanassen qui raó fos ne él *lur* pogés donar. (Desclot, *Crònica*: IV, 6 [1280-1288?])

De fet, les dues variants conviueren durant el segle XIV fins que en la primera meitat del segle XV s'imposà *lurs* sobre *lur* (20).

(20) a. que de continent convoquets *tots los de la cort* qui aquí són e, ensemps ab *l'archabisba de Terragona* e ab *los altres de vostre consell* qui són aquí [...] car nós *lurs* ssegurarem aquells donar e pagar al temps e per la forma e manera que aquí concordarets (Ferran I d'Antequera, *Epistolari*: carta 50 [1413-1416])

b. e ha dubte que *los moros*, com veuran perdut l'estol no donassen poderós combat a la ciutat per pendre-la perquè·s poguessen aquí fer forts. Car sab la magestat vostra que si les fustes *lurs* són preses e levat lo pas, que ells són tots perduts (Martorell, *Tirant*: 1375 [original 1460; còpia 1490])

L'exemple (20b) del *Tirant* constitueix la darrera ocurrència de *lurs* que s'observa al *CICA*. Remarquem, però, que es pot interpretar com a datiu possessiu o com a determinant («*lurs fustes*»).

Comptat i debatut, d'acord amb les dades del *CICA*, la variant analògica *lurs* tingué una vida molt breu. Quan s'imposà sobre *lur*, durant la primera meitat del segle XV, els dos reflexos del genitiu ILLORUM ja devien ser percebuts com un arcaisme, si tenim en compte les minses freqüències que ofereixen, enfront de la variant més evolucionada *lus*, de què ens ocupem a continuació, i sobretot davant del pronom *los*, que analitzarem en l'apartat 4.

3.3. LA VARIANT *LUS*

La variant *lus* resulta de la reducció del grup *-rs* final, reforçada pel pronom *los*. Les freqüències que ofereix el *CICA* (296 casos; 0,0036 %, és a dir, menys de 4 ocurrences cada 100.000 paraules, un resultat molt semblant al que s'ha obtingut en el cas de *lur*) són considerablement més elevades que per a la forma *lurs*.

Com mostra la Taula 5, la variant *lus* assoleix la màxima freqüència durant el segle XIV (91 casos; 0,00973 % a la primera meitat del segle; 126 ocurrences; 0,00952 % a la segona meitat). La freqüència d'ús decreix més del 50 % durant la primera meitat del segle XV (50 casos; 0,0034 %), tot i que mostra una major vitalitat que els seus predecessors *lur* i *lurs*. Després, durant la segona meitat del segle XV, es produeix una reducció dràstica de *lus* (9 casos; 0,0005 %). A partir d'aleshores només trobem una ocurrencia anecdòtica a la segona meitat del segle XVI, que, com veurem més endavant, és més probable que es tracti d'un cas de *los* que palesa la neutralització de les vocals àtones posteriors en català central.

Tanmateix, una vegada més, el biaix temporal que ja hem observat en algunes obres entre l'original i la còpia obliga a matisar les tendències observades (vegeu Taula 6).

El primer fet remarcable és que l'evolució *ILLORUM* > *lur* > *lurs* > *lus* ja havia assolit l'últim estadi, si més no parcialment, durant la segona meitat del XIII, com ho mostra la convivència de *lur* i *lus* a les *Vides de Sants Rosselloneses* (21)].

(21) E enaprés *éls* tornaren a Sent Johan a él diens que negun temps no veseren tan pur aur ni tan bones péres precioses con aqueles eren, seguons que·ls maestres d'aqueles coses *lus* avien dit. Per què Sent Johan *lur* dix: (*Vides*: II, 90 [1275-1299])

En segon lloc, la cronologia relativa de les obres en què conviuen dues de les variants o les tres permet apuntar algunes tendències. La preferència de les *Vides* (*lur*: 41; *lus*: 17) i de la *Crònica* de Desclot (*lur*: 214; *lurs*: 1; *lus*: 1) per *lur* es pot atribuir al conservado-

Taula 5. El pronom de datiu plural *lus* en el *CICA*

<i>lus</i>	Fr. absoluta <i>lus</i>	Fr. relativa (%)	Fr. relativa al total de <i>lus</i> (%)	N paraules
2a m. s. XIII	19	0,00203	82,61 (23)	937.067
1a m. s. XIV	91	0,00973	88,35 (103)	934.994
2a m. s. XIV	126	0,00952	52,07 (242)	1.323.976
1a m. s. XV	50	0,00342	73,53 (68)	1.462.865
2a m. s. XV	9	0,00047	26,43(42)	1.897.994
1a m. s. XVI	0	0	0,00 (1)	742.595
2a m. s. XVI	1	0,00011	50,00 (2)	881.358

Taula 6. La variant *lus* en el CICA (obres)

Obra	Data original	Data còpia	Ocurrències
<i>Vides de Sants Rosselloneses II</i>	1275-1299	1275-1299	17
<i>Testament de Berenguer Puculull</i>	1275-1299	1275-1299	1
<i>Llibre dels fets del rei en Jaume</i>	1270-1276	1343	16
<i>Crònica de Desclot</i>	1280-1288 (?)	1280-1288 (?)	1
<i>Diàlegs de Sant Gregori</i>	1250-1299	1340	53
<i>Documents de la Cancelleria d'Alfons III</i>	1327-1335	1327-1335	14
<i>La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó V</i>	1343-1349	1343-1349	4
<i>Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós</i>	1344	1344	4
<i>Questa del sant grasal</i>	1380	1380	8
<i>Cartes autògrafes [F. Eiximenis]</i>	1392-1393	1392-1393	2
<i>Llibre de Meravelles III i IV</i>	1288-1289	1367	9
<i>Llibre de Sancta Maria</i>	1290	1374-1399	13
<i>Llibre del Consolat de Mar</i>	1320-1345	1385	35
<i>Les edats i l'epístola de Jesucrist</i>	1350	1350	13
<i>Fragment de passió mallorquina</i>	1350-1399	1350-1399	1
<i>Viatges de Marco Polo</i>	1350-1399	1350-1399	11
<i>Epistolari de Pere III (II)</i>	1351-1361	1351-1361	1
<i>Els primers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya</i>	1358-1360	1358-1360	7
<i>Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília</i>	1367	1367	20
<i>Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515) IIB</i>	1379-1398	1379-1398	6
<i>Doctrina pueril II</i>	1274-1276	1390-1410	2
<i>Regiment de sanitat a Jaume II</i>	1305-1310	1400-1449	2
<i>Dotzè del Crestià (1a part, vol. I)</i>	1385-1391	1385-1424	17
<i>Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet</i>	1401-1450	1450?	2
<i>El cavaller i l'alcovota</i>	1410	1410	1
<i>Epistolari de Ferran I d'Antequera</i>	1413-1416	1413-1416	21
<i>Llibre de les Solemnitats de Barcelona I</i>	1423-1449	1423-1449	2

Taula 6. La variant *lus* en el *CICA* (obres)

Obra	Data original	Data còpia	Ocurrències
<i>Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)-III</i>	1425-1449	1425-1449	2
<i>Llibre de Cort de Justícia de València (1441-42)</i>	1441-1442	1441-1442	1
<i>Les relíquies de Sant Gauderich van a Perpignà</i>	1456-1486	1456-1486	1
<i>Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515) III</i>	1475-1498	1475-1498	1
<i>Processos de Crims del segle XV a Lleida ID</i>	1485	1485	1
<i>Viatge d'en Ramon de Perellós al purgatori de Sant Patrici</i>	1397	1486	6
<i>Memòries de Jeroni de Saconomina</i>	1572-1602	1572-1602	1

risme de la llengua d'aquestes obres;¹⁸ el predomini de *lus* en el *Llibre dels fets* (*lur*: 6; *lurs*: 1; *lus*: 16) i en el *Llibre de Sancta Maria* (*lur*: 6; *lus*: 13) s'explica per una major tendència a la innovació, sense descartar la intervenció dels copistes del segle XIV; a més, en el cas del *Llibre de Meravelles* (*lur*: 2; *lurs*: 17; *lus*: 9) predomina *lurs*, cosa que situa la llengua de Ramon Llull en el punt d'intersecció entre els tres reflexos de ILLORUM. Pel que fa als *Diàlegs* de Sant Gregori, amb original coetani de l'obra de Llull, es fa difícil no atribuir una bona part de les 53 ocurrencies de *lus* al copista, atès que no hi ha cap ocurrencia de *lur*.

En definitiva, la variant *lus* sembla un tret característic del XIV, com apunta, per exemple, el volum d'ocurrencies que s'observen en els *Documents de la Cancelleria d'Alfons III* (22a), en el *Llibre del Consolat de Mar* (22b) o en *Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília* (22c).

(22) a. que·ls heretats de Sardenya, feudaters nostres, qui han agres de falcons nos degen donar la meytat dels falcons [...] per ço [volem] e espressament vos [manam] que si ara no us en han donats la meytat per trametre-los a Nós, que vós que·ls *lus* prengats (Alfons III: doc. 77 [1327-1335])

18. Cal remarcar, però, que el *CICA* no inclou el volum III de l'edició de les *Vides* de Maneikis / Neugaard (1977). Es tracta dels folis 122 v1 a 285 r2 del manuscrit de París (P), que presenten ocurrencies de *lurs*, com en (i):

(i) e éls *lurs* respoyren que·ls déus la se n'avien portada (*Vides*: III, 273)

Òbviament, aquestes ocurrencies no incloses en el *CICA* no han estat preses en consideració en l'anàlisi quantitativa. Tanmateix, creiem que aquest fet no invalida les conclusions generals que obtenim per cronologia relativa.

b. e el senyor de la nau és tengut *als mariners* de pagar tot lo loguer que eyl promès *lus* havia. (*Consolat*: 173 [original 1320-1345; còpia 1385])

c. doné a la noble madona *Elicsenda de Mur e altres dones e donzelles de casa de la Senyora Reyna* ab albarà de scrivà de ració, los quals la dita Senyora *lus* manà donar per esmena de la provisió de lur menjar de cort. (Oliver, *Elionor*: 202 [1367])

La relativa vitalitat de *lus* va anar minvant a finals del xiv i principis del xv, tot i que es manté amb una certa presència, com ho demostren les 17 ocurrencies del *Dotzè del Crestià* d'Eiximenis (23a) i els 21 casos de l'*Epistolari de Ferran I d'Antequera* (23b).

(23) a. De judeis emperò, *los infehels* qui regonexen nostra senyoria poden haver possessions e crestians que les *lus* colguen (Eiximenis, *Crestià*: 366 [original 1385-1391; còpia 1385-1424])

b. Ítem dirà lo dit micer Francesch al dit senyor primogènit e bisbe de Leó que lo dit senyor tramet a ell principalment per dues coses sobre lo present negoci. La primera, per explicar-*lus* la deliberació dessús dita (Ferran I, *Epistolari*: carta 108 [1413-1416])

Les ocurrencies posteriors al regnat de Ferran I són més aviat escasses, com es pot comprovar a la Taula 6. Així, amb posterioritat al 1450, només s'observen 10 casos al *CICA*, sis dels quals són del *Viatge d'en Ramon de Perellós al purgatori de Sant Patrici* (original de 1397; còpia de 1486) (24a), cosa que permet afirmar que la forma *lus* de datiu ja era residual a mitjan segle xv (24b).

(24) a. que aquests avían serpens que *lus* mordian las venas e les artèries del coll (Perellós, *Viatge*: 156 [original de 1397; còpia de 1486])

b. E respon e dix que lo jorn que *lus* prestaren los homenatges los donà poder que de aquí avant fessen tant mal com poguessen (*Lleida* ID: fol. 7 v [1485])

El darrer testimoni de *lus* en el *CICA* és el que s'observa a la carta 617 de les *Lletres reials a la ciutat de Girona* (25a), ja que l'ocurrencia de la segona meitat del xvi que s'ha identificat en les *Memòries de Jeroni Saconamina* (25b) és probablement un *los* datiu amb la neutralització d'àtones velars del català central, que s'inicia en aquesta època.

(25) a. declaram que *los officials ordinaris* de les dites ciutats, viles, lochs e perròiques tinguen e exercesquen totes aquelles jurediccions e hagen aquelles facultats que per virtut de llurs officis haver deuen e *lus* és permès (Girona: Iif, carta 617 [1475-1498])

b. a 7 de febrer 1587 *mon jermà Miquel Çaconomina y Jaume Lladó*, mon cunyat, anaren [a] Amer, a consertar-ce ab lo monestir aserca del dret [que] pretenia los tocava, en la torra de Palau, après de éser morta la monya Malla de Sant Deniel. Y consertaren-ce en 80 ll. y axí las *lus* donaren com apor de tot. (Saconomina, *Memòries*: 206 [1572-1602])

Convé remarcar, però, que en (25b) s'observa la concurrència de *lus* («las *lus* donaren») amb *los* («pretenia los tocava»). Aquesta circumstància i el fet que la neutralització

d'àtones sigui un fenomen incipient i, doncs, vacil·lant, en aquesta època fa dubtar si aquest cas de *lus* és continuador del genitiu o comporta la confluència amb el pronom *los* de datiu, que, en qualsevol cas, va ser el final a què es van veure abocats els reflexos de ILLORUM arreu del domini lingüístic.

4. EL PRONOM LOS DATIU

La forma *los* de datiu plural, sobretot amb la variant asil·làbica *·ls*, ofereix ocurrencies des dels textos més primitius.¹⁹

(26) et de *vestra muliere et vestro filio* ad qui vós o dubitaretes, per directa fede ende ateneré sines suo e[n]gano, et potestate *los* en daré per directa fede ses e[n]gano. (*Fidelitat*: 54 [1047-1098])

(27) S[einors], qan N[ostre] S[èiner] J[hesu] Christ anave per les terres de Jherusalem ab los seus diciples, é*l los* dix zo qe d'él ere a venir (*Organyà*: 119 [ff s. XII-pp. s. XIII])

En (26) s'observa el pronom de datiu *los* combinat amb el pronom de complement directe partitiu *en*, l'exemple més antic de *los* datiu que proporciona el *CICA*. En (27) es mostra l'ús de *los* a les *Homilies d'Organyà*. En la Taula 7 mostrem les freqüències de *los* datiu enfront de *lur* en el *CICA* entre els segles XI i XIII.²⁰

Les dades de la Taula 7 palesen que *los* datiu és més freqüent que *lur* i els seus descendents des de la segona meitat del segle XI. Tanmateix, aquestes dades necessiten ser matisades: sembla que el baix nombre d'ocurrencies de *los* i de *lur* entre el segle XI i la primera meitat del XIII s'ha d'atribuir en bona part a l'escassa presència de textos d'aquest període en el *CICA*. De fet, tal com hem apuntat adés, la lectura atenta dels textos que ofereix Rubio García (1979) indica que potser *lur* era més habitual que *los* durant els segles XI i XII, encara que la convivència dels dos pronoms és ben palesa, com es mostra en (28).

(28) a. *neque ad Raimundum iam dictum neque ad uxorem eius vel ad filium prescriptos* [...] Et adiutor lo *lor* seré a tener et ad haver (*Jurament d'Arnau Seguí al comte Ramon sobre el castell de Joc* [1050-1068])²¹

b. *quod comes et comitissa predicti hodie habent* [...] Et adiutor li o seré e-*ls* seré a tener et ad haver (*Jurament de Bernat Dalmau al comte Ramon de la Cerdanya* [1050-1068])²²

19. De fet, les dades del *CICA* confirmen l'opinió de Par (1923: 23, §81) que el català «ja des de son origen manifesta la tendència a reservar aquest derivat d'un genitiu pera sa funció lògica de possessiu, y a substituir-lo en lo datiu plural del pronom personal per *los*». Així, les dades de les formes *lur* i *lurs* que hem ofert a les Taules 1 i 3 mostren que aquests reflexos de ILLORUM són més freqüents com a determinants possessius, almenys des de la segona meitat del XIII.

20. En la Taula 7, la columna sobre el total de la forma *los* inclou tant els pronoms de datiu i acusatiu com els casos d'article definit (entre parèntesis es mostren les ocurrencies absolutes de *los*).

21. Vegeu Miquel Rosell (1945: II, 597) i Rubio García (1979: 99).

22. Vegeu Miquel Rosell (1945: II, 556) i Rubio García (1979: 100).

Taula 7. El pronom de datiu plural *los* vs. *lur* en el *CICA* (segles XI-XIII)

los / lur	Fr. absoluta los	Fr. relativa los (%)	Fr. relativa al total de los (%)	Fr. absoluta lur	Fr. relativa lur (%)	N paraules
1a m. s. XI	0	0	0 (8)	2	0,2506	798
2a m. s. XI	3	0,09102	75 (4)	0	0	3.296
1a m. s. XII	0	0	0 (1)	0	0	1.238
2a m. s. XII	4	0,18984	17,39 (23)	0	0	2.107
1a m. s. XIII	16	0,07241	6,58 (243)	1	0,0045	22.096
2a m. s. XIII	505	0,05400	6,92 (7300)	266	0,0284	937.067

El predomini de *los* en els textos de la segona meitat del XIII ja és ben evident, com en els exemples següents de la *Crònica* de Desclot (29a) i de les *Vides* (29b).

(29) a. *Los missatges se partiren davant lo rey, e el rey manà a son senescalq que los liuràs hostal* (Desclot, *Crònica*: III, 91 [1280-1288?])

b. E enayxí, co *layres* li volgren robar la sua casa, éls sentiren la odor de la carn, per què, éls entraren en aquel loc on era la carn, e dixeren a la femna que éls la aucurien si no *los* donava de la carn. E adoncs *los* mostrà los membres de l'enfant e *los* dix [...] (*Vides*: II, 457 [1275-1299])

A partir del segle XIV, el volum d'ocurrències de *los* en el *CICA* és tan ingent que fora una feina feixuga (i poc productiva) intentar destriar els casos de datiu dels de l'acusatiu i els de l'article determinat. Per tal de simplificar l'anàlisi quantitativa, hem pres com a referència només els pronoms enclítics sil·làbics de datiu plural; les dades, que mostrem en la Taula 8, són ben evidents.²³

Des del segle XIV fins a finals del segle XVI, la forma enclítica *-los* de datiu presenta 2.144 ocurrències (freqüència relativa 0,0296 %), unes dades que corroboren el fet que *los* és el pronom de datiu plural preferit durant gairebé tot el període antic.

Així doncs, les dades de la Taula 8 permeten comprovar el predomini abassegador de *los* enfront de les freqüències que presenten *lur*, *lurs* i *lus* en el mateix període, fins i tot considerant només les formes enclítics sil·làbiques de *los*. A mode de resum, en l'apartat següent comparem les freqüències de les diverses formes dels pronoms de datiu plural que ofereix el *CICA*.

23. Hem adoptat com a variable de comparació la forma enclítica *los*, considerant que és més fàcil de delimitar en l'estat actual del *CICA*, que no permet una cerca lematitzada. En altres paraules, el sincretisme del pronom amb l'article definit masculí plural i la varietat morfològica de formes pronominals representarien una tasca feixuga i innecessària per a la comparació quantitativa que pretenem. Així i tot, ens hem ocupat de destriar els casos en què *los* funciona com a datiu d'aquells en què representa l'acusatiu.

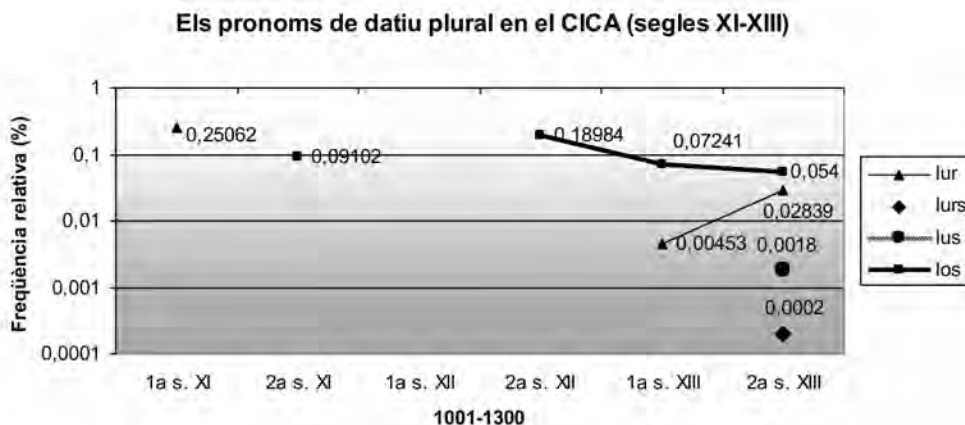
Taula 8. El pronom de datiu plural *-los* enclític en el *CICA*

-los	Freqüència absoluta	Freqüència relativa (%)	Freqüència relativa al total de <i>-los</i> (%)	N paraules
1a m s. XIV	381	0,04075	63,71 (598)	934.994
2a m s. XIV	350	0,02644	59,93 (584)	1.323.976
1a m s. XV	352	0,02406	52,85 (666)	1.462.865
2a m s. XV	538	0,02835	46,74 (1151)	1.897.994
1a m s. XVI	173	0,02330	33,02 (524)	742.595
2a m s. XVI	350	0,03971	60,24 (581)	881.358

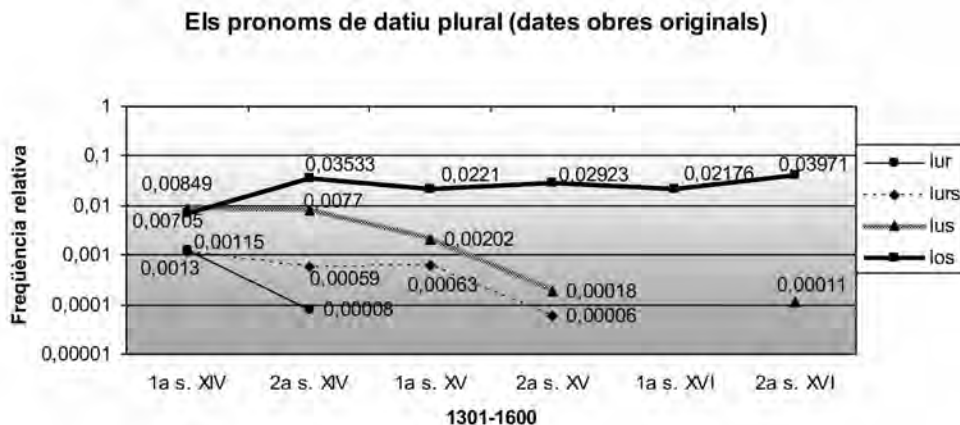
5. ELS PRONOMS DE DATIU PLURAL EN EL CICA. ANÀLISI COMPARATIVA

L'anàlisi de les freqüències de les diverses variants del pronom de datiu plural que proporciona el *CICA* permet comprovar la convivència de *lur* i *los* des dels inicis. De fet, entre els segles XI i XIII, *lur* només predomina en els textos de la primera meitat del segle XI, com s'observa al Gràfic 1. Tanmateix, ja hem advertit que cal efectuar l'anàlisi d'una major quantitat de textos dels segles XI i XII no inclosos al *CICA*, que semblen apuntar cap a una freqüència més alta de *lur*.

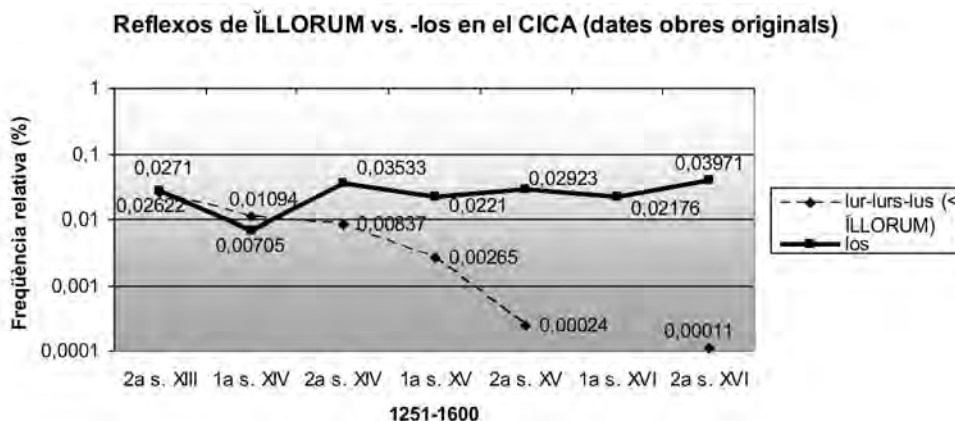
Entre 1301 i 1600, *los* té una freqüència lleugerament inferior a un dels reflexos de ILLORUM, *lus*, només durant la primera meitat del XIV (vegeu Gràfic 2). No obstant això,

Gràfic 1. Els pronoms de datiu plural entre 1001 i 1300

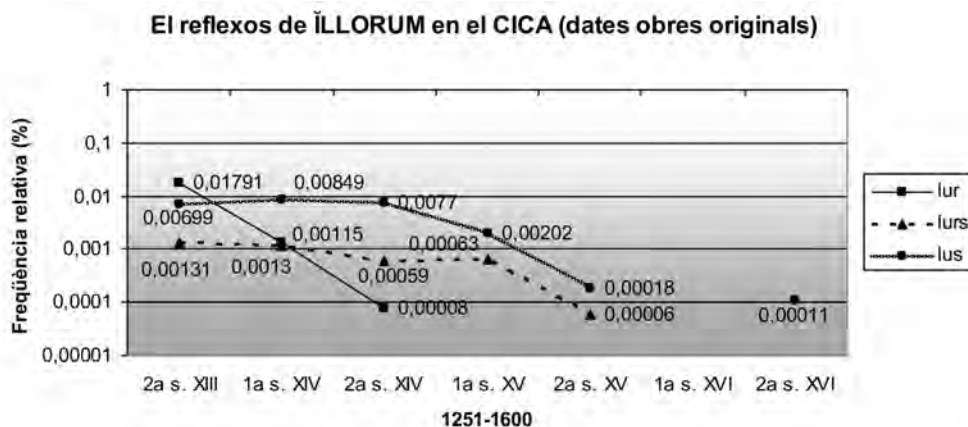
Gràfic 2. Els pronoms de datiu plural entre 1301 i 1600

Gràfic 3. Els pronoms de datiu plural entre 1251 i 1600

recordem que, en el cas de *los*, entre 1301 i 1600 només estem quantificant la variant sil·làbica enclítica, per la qual cosa es pot assegurar que la freqüència global deu ser bastant més alta. En el Gràfic 3 mostrem el contrast entre el conjunt dels reflexos de ÌLLORUM, d'una banda, i *-los*, d'altra.

Els resultats comparatius que mostra el Gràfic 3 són idèntics als que hem obtingut fins ara: hi ha una certa confluència de les freqüències dels reflexos de ÌLLORUM i la variant sil·làbica enclítica *los* entre 1251 i 1351; a partir de la segona meitat del XIV, *-los* és molt més freqüent. Així doncs, es pot afirmar amb tota seguretat que el conjunt de les variants de *los* era més habitual des de la segona meitat del XIII.

Gràfic 4. El reflexos de ÌLLORUM en el CICA

Quant als reflexos de ÌLLORUM (vegeu Gràfic 4), les dades apunten que en la segona meitat del segle XIII ja s'havien produït les tres etapes de l'evolució, atès que s'observa la convivència de les tres variants. La variant *lurs* tingué una vigència escassa, amb freqüències molt baixes. Ja des de la primera meitat del XIV predomina *lus*, que va decaient paulatinament fins a extingir-se en la segona meitat del XV, amb un exemple esporàdic (i dubtós) en la segona meitat del XVI, com hem vist.

6. LA DUALITAT DE SOLUCIONS DELS PRONOMS DE DATIU PLURAL EN CATALÀ ANTIC. HIPÒTESIS EXPLICATIVES

L'anàlisi de les dades que acabem d'exposar aboca a una conclusió clara: els pronoms de datiu plural mostren dues solucions etimològiques des dels inicis: una de derivada del genitiu ÌLLORUM, que segueix la línia evolutiva *lor/lur* > *lurs* > *lus*, i una altra de sincrètica amb l'acusatiu masculí plural, derivada, doncs, del llatí ÌLLOS, amb la qual acabaràn confluint els reflexos de ÌLLORUM. De fet, a la llum de les dades, l'única manera d'explicar la hipòtesi clàssica de Coromines de l'origen comú a partir del genitiu de *lor* / *lurs* / *lus* i *los* passaria per admetre que aquest camí evolutiu ja s'havia produït en llatí tardà i, doncs, que s'arriba al català preliterari amb totes les etapes acomplertes. Tanmateix, fins i tot admetent la plausibilitat d'aquesta suposició, resulta poc creïble pensar que s'arriba al segle XI amb les variants inicials del procés (*lor/lur*) i final (*los*), mentre que les etapes intermèdies (*lurs* i *lus*) no es reflecteixen en els textos fins 200 anys després.

D'altra banda, atès que la majoria de formes del datiu *los* són les asil·làbiques *·ls*, es podria postular que procedeixen de la reducció de *lus* i no de *los*. Aquesta solució és en-

cara més inversemblant; d'una banda, tindríem molts reflexos asil·làbics del pronom i cap forma plena anterior a la primera meitat del XIII; d'altra banda, es fa molt difícil suposar l'elisió d'una marca de cas, la *-u-*, tan explícita.²⁴

Així doncs, la hipòtesi més coherent amb les dades és la de la doble solució etimològica. El problema, però, és explicar com una forma d'acusatiu masculí acaba generalitzant-se per al datiu dels dos gèneres. La resposta és que es va tractar d'un procés sincrètic en què van intervenir diversos factors.

En primer lloc, com ja hem dit adés, que *İLLOS* sigui ostensivament masculí no hauria de representar cap problema; de fet, en el cas de *İLLOM* també s'havia produït la generalització del masculí per als dos gèneres del datiu.

Així mateix, també hem apuntat que caldria tenir en compte la freqüència amb què el datiu s'expressava mitjançant la construcció preposicional *AD İLLOS*, amb probable caiguda de la preposició, com en (6), que tornem a reproduir com a (30) per comoditat.

(30) Conventit *ad illos* Raimundo comite quod teneat in sua baglia ipsa ecclesia de Santa Maria de Sancta Arada apud sua honore contra totos homines. Et supra conventit *illos* que donet ad Ermessendis et *ad istos suos filios* ipsa ecclesia de Sancto Genesio apud sua honore. (*Liber Feudorum Maior*, fol. 89 *Conveniència entre el comte Ramon i Ermesén i els seus fills sobre l'església de Santa Arada* [1055-1098])

En aquest sentit, com a recerca futura sobre el tema caldrà efectuar la revisió exhaustiva de les ocurrences de *İLLOS* al *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, per tal de verificar si la caiguda de la preposició *ad* («conventit [ad] *illos* que donet») que s'observa en (30) era freqüent.

En tercer lloc, cal remarcar l'analogia de *los* amb les formes de primera i segona persona del plural, *nos* i *vos*, sincrètiques d'acusatiu i de datiu. Com *los*, aquestes formes acabaven en *-os*; de fet, en *nos* i *vos*, la *o* no pot interpretar-se com a marca de masculí. Així doncs, la forma *-os* s'adopta en els termes marcats de les tres persones: en les formes de plural de 1a i 2a persona, i, analògicament, en les formes també de plural del datiu de la 3a persona.

A més, cal tenir en compte les vacil·lacions en el règim verbal que es produïen tant en llatí vulgar com en català antic. Així, verbs com *pregar*, *predicar* i *perdonar* admetien tant el datiu com l'acusatiu de la persona.

24. En aquest sentit, sobta que, en relació amb *lus* i *los*, Maneikis / Neugaard (1977: 21) afirmen que «d'una i altra forma reduïda trobem ja molts casos en les *Vides*», amb la qual cosa sembla que tracten com a reduccions indistintes de *lus* o de *los* les nombroses formes asil·làbiques de datiu plural *-ls* que es troben al text rossellonès. I encara unes línies més endavant afegeixen: «s'observa que quan té aquest valor [de datiu] *los* no és mai apocopat en el nostre monument, encara que vagi precedit d'un mot en vocal, ço que està d'acord amb la seva procedència de *İLLOM*». Aquesta afirmació no sols és contradictòria (o parteix de la idea que les formes reduïdes són de *lus*), sinó que contrasta amb les nombroses formes asil·làbiques del pronom de datiu plural que trobem a les *Vides*, com en (i):

(i) pus tost moren cels qui són crucificatz si·ls dóna hom a beure fel ab vinagre (*Vides*: II, 353)

- (31) a. e recomptaren com Enteniment, son frare, *la* pregava molt fortment que ella degués anar enamorar los scolans de Enteniment (Llull, *Blanquerna*: I, 224 [1283-1285])
 b. e deu dir a aquels testimonis que él *los* prega que sien testimonis d' aquel testament seu o derrera volentat. (*Costums*: 314 [1272])
 c. E de totz aquels qui freyturaven del seu perdó avia los lurs noms escri[s]tz, e liberalment é *lur* perdonava e·ls faýa ben. (*Vides*: II, 299 [1275-1299])

En (31a) es pot observar que el verb *pregar* regeix un pronom d'acusatiu femení singular (*la*), malgrat que ja és present el complement directe clausal («que ella degués anar enamorar los scolans de Enteniment»). En (31b) el complement de persona és plural i, doncs, ambigu quant al règim datiu o acusatiu, si atenem al fet que *pregar* regeix tant datiu com acusatiu. En (31c) el règim de *perdonar* és datiu, el més general en català antic, mentre que en la llengua moderna és acusatiu.

Així mateix, cal prendre en consideració els contextos sintàctics en què es produïa la confusió entre el datiu i l'acusatiu, com en la perífrasi causativa FER + INF (32a) i amb verbs com *ajudar* i *socórrer* (32b).²⁵

- (32) a. On con Sent Johan ó conegués, per so cor lur víu lur cara trista, él *los* fe adur péres e vergues de la riba de la mar, (*Vides*: II, 90)
 b. Que les géns de Sicília són molt agregades de la vostra seyoria e àn requesta la ajuda del rey d' Aragó per què lo rey *lur* vol ajudar, axí com a ceyls qui són seus e de sa terra. (Desclot, *Crònica*: III, 107 [1280-1288?])

D'altra banda, caldria no perdre de vista els contextos en què conflueixen diverses ocurrències del pronom *los* ara com a datiu ara amb funció d'acusatiu.

(33) neque de eorum castros, rochas vel puios, condirectos vel heremos, terram vel honorem, alodes vel fevos, quod comes et comitissa predicti hodie habent [...] No·*ls* o tolré, ne·*ls* en toldré, ne·*ls* dezebré, ne·*ls* en vedaré, ne·*ls* o vedaré, ne·*ls* engannaré (*Jurament de Bernat Dalmau al comte Ramon de la Cerdanya* [1050-1068])²⁶

En (33), els verbs *toldre* i *vedar* regeixen el datiu de la persona que experimenta l'acció verbal i, a més, s'observen els pronoms d'acusatiu neutre *ho* i partitiu *en*; en canvi, en *decebre* i *engannar* l'experimentador és acusatiu, amb la possibilitat de vacil·lació amb el datiu.

Finalment, no ens estarem de constatar que caldria estudiar detalladament els canvis en el règim verbal que es produeixen en el pas del llatí clàssic al llatí vulgar i d'aquest al català. Aquesta feina, però, supera els límits del present treball.

25. En català modern es manté la vacil·lació entre el datiu i l'acusatiu tant en la perífrasi causativa com en el verb *ajudar*, de manera semblant amb el que ocorre amb la majoria de predicats psicològics.

26. Vegeu Miquel Rosell (1945: II, 556) i Rubio García (1979: 100).

7. CONCLUSIONS

L'anàlisi de les freqüències de les diferents variants dels pronoms de datiu plural en el *CICA* permet comprovar que els reflexos del genitiu llatí *ILLORUM* (*lor* > *lurs* > *lus*) conviuen des dels primers textos amb una solució quasi inèdita en el conjunt de les llengües romàniques: l'adopció d'una forma procedent de l'acusatiu masculí plural: *los* (< *ILLOS*). Aquesta circumstància refuta parcialment la hipòtesi clàssica de Coromines (1971, *DECat*), segons la qual *los* representaria la fase final de l'evolució del genitiu *ILLORUM*.

Les dades mostren un predomini clar de *los* en tot el període del català antic. Probablement, entre els segles XI i XII, la freqüència de *lor/lur* va ser més elevada, com sembla apuntar l'anàlisi qualitativa dels textos d'aquests segles inclosos en el *Liber Feudorum Maior* que no formen part del *CICA*. Queda, doncs, pendent l'anàlisi quantitativa de les freqüències dels pronoms de datiu plural en aquests textos.

Pel que fa als reflexos de *ILLORUM*, en la segona meitat del segle XIII ja s'han produït les tres fases del procés evolutiu, com s'observa en la convivència de *lor*, *lurs* i *lus*, en diversos graus, en les *Vides de sants rosselloneses*, en la *Crònica* de Desclot i en les obres de Llull, que semblen situar-se en el punt d'intersecció dels tres reflexos del genitiu. En els *Diàlegs* de Sant Gregori només apareix *lus*, cosa que fa pensar que una gran part de les ocurrences d'aquest reflex de *ILLORUM* pot ser obra del copista del 1340.

La variant *lor* comença a decaure a finals del segle XIII; *lurs* ofereix freqüències molt baixes entre la segona meitat del XIII i la segona meitat del XV; al seu torn, *lus* es revela com un tret característic dels textos del segle XIV: el màxim de freqüències de *lus* es produeix en la segona meitat d'aquest segle, quan decau paulatinament fins a desaparèixer a finals del XVI.

Quant a la forma *los*, la generalització com a pronom de datiu plural degué obeir a un procés sincrètic policausal. Entre els factors que hi influïren, convé destacar la freqüència de la construcció preposicional de datiu *AD ILLOS*, l'analogia amb els pronoms de primera (*nos*) i segona persona (*vos*) del plural, sincrètics en el datiu i l'acusatiu, les vacil·lacions en el règim verbal del llatí vulgar i del català antic i alguns contextos sintàctics locals, com la perífrasi causativa *FER + INF.*, i la concurrència freqüent de construccions pronominals amb verbs de règim diferent, ara acusatiu ara datiu, que podien generar la confusió dels dos règims.

En definitiva, les dades demostren que el català presentava una dualitat etimològica en les formes del datiu plural: d'una banda, els reflexos del genitiu, i, d'altra banda, la forma *los*, derivada de l'acusatiu masculí plural, predominant almenys des de la segona meitat del segle XIII i que ha pervingut en la llengua moderna.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1947): *Los complementos pronominalo-adverbiales derivados de ibi e inde en la Península Ibérica*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Revista de Filología Española, Annex XXXVIII).
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1981): *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- BALDI, Philip / NUTI, Andrea (2009): «Possession», dins BALDI, Philip / CUZZOLIN, Pierluigi (ed.): *New Perspectives on Historical Latin Syntax. Volume 3: Constituent Syntax: Quantification, Numerals, Possession, Anaphora*. Berlín / Nova York: Mouton de Gruyter, p. 239-389.
- BASSOLS DE CLIMENT, Mariano (1976 [1956]): *Sintaxis latina*, vol I. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- BATLLE, Mar / MARTI I CASTELL, Joan / MORAN, Josep / RABELLA, Joan Anton (2016): *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BLASCO FERRER, Eduardo (1994): *Ello, ellus: grammatica sarda*. Nuoro. Poliedro.
- BOURCIEZ, Édouard (1967): *Éléments de linguistique romane*. París: Klincksieck.
- BRUSEWITZ, Victor (1905): *Étude historique sur la syntaxe des pronoms personnels dans la langue des félibres*. [en línia] < <https://archive.org/details/tudehistoriques00brugooq> [data de consulta: 25 de juny de 2015]. Estocolm: Isaac Marcus' Boktra.-Aktiebolag.
- BURIDANT, Claude (2000): *Grammaire nouvelle de l'ancien français*. Paris: SEDES.
- COETANU, Ion (1969): «Pronumele», dins ROSETTI, Alexandru / CAZACU, Boris / COETANU, Ion, (coord.): *Istoria limbii române*, II. Bucarest: Editura Academiei Republicii Populare Romine, p. 232-254.
- COROMINES, Joan (1971): *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- COROMINES, Joan (1980-2001, *DECat*): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vol. Barcelona: Curial; La Caixa.
- DIEZ, Friedrich (1874-1876 [1973]): *Grammaire des langues romanes*, 3 vol. París: Lafitte Reprints.
- EGERLAND, Verner / CARDENALETI, Anna (2010): «I pronomi personali e riflessivi», dins SALVI, Giampaolo / RENZI, Lorenzo (a cura de): *Grammatica dell'italiano antico*. Pàdua: Il Mulino, p. 401-467.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, José Ramón (1985): *Gramática histórica provenzal*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- GRANDGENT, Charles Hall (1991): *Introducción al latín vulgar*. Madrid: CSIC.
- JENSEN, Frede (1976): *The Old Provençal: noun and adjective declension*. Odense: Odense University Press.
- JENSEN, Frede (1990): *Old French and Comparative Gallo-Romance Syntax*. Tübinga: Niemeyer.
- JONES, Michael (1993): *Sardinian Syntax*. Londres: Routledge.
- KOSCHWITZ, Eduard (1894). *Grammaire historique de la langue des felibres*. [en línia]

- <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4214s>> [data de consulta: 25 de juny de 2015].
Ginebra / Marsella: Slatkine Reprints / Laffitte Reprints.
- LAUSBERG, Heinrich (1966): *Lingüística románica. Morfología*. Madrid: Gredos.
- LEWIS, Charlton / SHORT, Charles (1879): *A Latin Dictionary*. [en línia] <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0059>> [data de consulta: 25 de juny de 2015]. Oxford: Clarendon Press.
- MANEKIS, Charlotte / NEUGAARD, Edward (1977): *Vides de sants rosselloneses I*, estudi introductorí. Barcelona: Fundació Vives Casajuana.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (1981): *El català medieval. La llengua de Ramon Llull*. Barcelona: Indesinenter.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1974 [1890-1906]): *Grammaire des langues romanes*, 4 vol. París: Laffitte Reprints.
- MIQUEL ROSELL, Francesc (1945): *Liber Feudorum Maior*, 2 vol. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- MOIGNET, Gerard (1988 [1973]): *Grammaire de l'ancien français*. París: Klincksieck.
- MOLL, Francesc de Borja (2006 [1952]): *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos.
- PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag; Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie (Begründet von Prof. Dr. Gustav Gröber).
- PITTAU, Massimo (1972): *Gramàtica del sardo-nuorese. Il più conservativo dei parlari neolatini*. Bolonya: Patron.
- RIBERA, Josep (inèdit): «Els pronoms personals febles (I): les funcions sintàctiques dels pronoms», dins MARTINES, Josep / PÉREZ-SALDANYA, Manuel (treball en progrés): *Gramàtica del català antic*.
- ROHLFS, Gerhard (1969): *Grammatica storica della Lingua Italiana e dei suoi dialetti*. Torí: Einaudi.
- RONJAT, Jules (1980 [1937]): *Grammaire historique des parlers provençaux modernes. Tome III. Deuxième partie. Morphologie et formation des mots*. Ginebra: Slatkine Reprints; Marsella: Laffitte Reprints.
- RUBIO GARCÍA, Luis (1979): *Documentos lingüísticos catalanes (s. X-XII)*. Múrcia: Universidad de Murcia.
- TEKAVČIĆ, Pavao (1980): *Grammatica Storica dell'italiano*, 3 vol. Bolonya: Il Mulino.
- TORRUELLA, Joan (dir) / PÉREZ SALDANYA, Manel / MARTINES, Josep (2009): *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*. [en línia] <<http://cica.cat>> [data de consulta: 25 de desembre de 2014].
- VÄÄNÄNEN, Veikko (1968): *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Gredos.
- WHEELER, Max W. (2007): *Morfologia i fonologia catalana i romànica: estudis diacrònics*. Alacant / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

REFERÈNCIA DELS EXEMPLES

- Alfons III: «Documents de la Cancelleria d'Alfons III (1327-1336)», *Repertori de documents de la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó (1290-1516)*, a cura de Lluís Cifuentes i Comamala, Universitat de València, projecte d'investigació dirigit per Antoni Ferrando.
- Chronicon salernitarum*: Radoald de Salern (atribuït a). *Chronicon salernitarum* [en línia] <http://web.archive.org/web/20060824181526/http://www.oeaw.ac.at/gema/salerni_146.htm> [data de consulta: 25 de juny de 2015]. Institut für Mittelalter Forschung-Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Costums*: *Costums de Tortosa*, edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa, amb la col·laboració de Carles Duarte i Àngels Massip. Barcelona: Fundació Noguera, 1996.
- Desclot, *Crònica*: Bernat Desclot, *Crònica*, vol. II, III i IV, a cura de Miquel Coll i Alentorn. Barcelona: Barcino, 1951.
- Epistolari*: *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416)*, edició a cura de Carlos Rodríguez López. València: Universitat de València, 2004.
- Fidelitat*: *Primers textos de la llengua catalana*, a cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella. Barcelona: Proa, 2001; «Clàssics Catalans», núm. 1, p. 54.
- Fredegari*: Bruno Krusch, ed. «Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. cum Continuationibus», *Scriptores rerum Merovingicarum, Volume 2 Fredegarii et aliorum Chronica. Vitae sanctorum* [en línia] <http://www.dmgh.de/de/fs1/object/display/bsb00000749_00009.html?contextSort=sortKey&contextType=scan&contextOrder=descending&zoom=0.75&context=presumpserant&leftTab=toc&sortIndex=010:020:0002:010:00:00> [data de consulta: 10 de gener de 2019]. Hannover: Monumenta Germaniae Historica. 1888.
- Girona III: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*, vol. II, a cura de M. Josepa Arnall i Juan. Noguera, Barcelona, 2000.
- Jaume I, *Fets*: *Llibre dels fets del rei en Jaume*, vol. II, edició a cura de Jordi Bruguera. Barcelona, Barcino, 1991.
- Lleida ID: M. Dolors Farreny Sistac, «Procés XII», *Processos de Crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*. Lleida: Diputació Provincial de Lleida, p. 95-105.
- Llull, *Blanquerna*: Ramon Llull, *Llibre d'Evast e Blanquerna*, vol. I, edició a cura de Salvador Galmés. Barcelona: Barcino, 1935.
- Llull, *Cavalleria*: Ramon Llull, *Llibre de l'orde de cavalleria*, a cura d'Albert Soler i Llopart. Barcelona: Barcino, 1988.
- Llull, *Doctrina I*: Ramon Llull, *Doctrina pueril*, a cura de Joan Santanach i Suñol. Palma: NEORL, 2005, p. 7-271.
- Llull, *Meravelles III*: Ramon Llull, *Llibre de Meravelles*, vol. III, a cura de Salvador Galmés. Barcelona: Barcino, 1931.
- Martorell, *Tirant*: Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, a cura d'Albert Hauf. València: Tirant lo Blanch, 2005.

- Medieval 15_1: Paul Russell-Gebbett, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*. Oxford, The Dolphin Book Co. LTD, 1965
- Muntaner, *Crònica*: Ramon Muntaner, *Crònica*, a cura de Josep Antoni Aguilar. Tesi doctoral: Universitat de València.
- Oliver, *Elionor*: «Llibre tercer», *Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona*, a cura de Margarida Anglada Cantarell, M. Àngels Fernández Tortadés i Concepció Petit Cibriain. Barcelona, Fundació Noguera, 1992, p. 153-229.
- Organyà: Homilies d'Organyà*, a cura d'Amadeu-Jesús Soberanas, Andreu Rossinyol i Armand Puig. Barcelona, Barcino, 2001.
- Perellós, *Viatge*: «Viatge d'en Ramon de Perellós al purgatori de Sant Patrici», *Llegendes de l'altra vida*, a cura de Ramon Miquel i Planas. Barcelona, 1914, p. 133-173.
- Pergamins II: Pergamins, processos i cartes reials. Documentació dispersa valenciana del segle XIII*, a cura d'Enric Guinot Rodríguez. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Plaute, *Amfitruo* [en línia] <<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/amphitruo.shtml>> [data de consulta: 23 de maig de 2016].
- Plaute, *Captivi* [en línia] <http://www.thelatinlibrary.com/plautus/captivi.shtml> [data de consulta: 23 de maig de 2016].
- Saconomina, *Memòries*: Antoni Simon i Tarrés, *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: Curial, 1991, p. 189-253.
- Sanctae Silviae Peregrinatio*: Edward A. Bechtel. *Sanctae Silviae Peregrinatio: The Text And A Study Of The Latinity*. Chicago: The University of Chicago Press. 1902.
- Titus Livi, *Ab urbe condita*: Johann Freinsheim i Nicolas E. Lemaire. *Titus Livius Patavinus ad codices parisinus recensitus: Historiarum ab urbe condita*. París: Nicolaus Elisius Lemaire, 1822.
- Usatges: Usatges de Barcelona*, a cura de Joan Bastardas. Barcelona: Noguera, 1984.
- Vides: Vides de sants rosselloneses*, vol. II i III, a cura de Charlotte S. Maneikis i Edward J. Neugaard. Barcelona: Fundació Vives Casajuana, 1977.
- Vulgata, Psalms*: *Vulgata* [en línia] <<http://www.drbo.org/lvb/chapter/21001.htm>> [data de consulta: 23 de maig de 2016].

RESUM

Els pronoms clítics de datiu plural en català antic i en la llengua actual presenten una situació gairebé inèdita en la Romània, atès que s'adopta una forma sincrètica amb la de l'acusatiu masculí plural *los*, que convivia amb els continuadors del genitiu *ILLORUM* (*lur*, *lurs* i *lus*).

La hipòtesi clàssica de Coromines considera que l'origen del datiu plural *los* ha d'ésser *lur* (o *lor*), que hauria evolucionat cap a *lurs*, *lus* i, finalment, *los*. Tanmateix, l'anàlisi

de les dades del *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)* permet comprovar que la hipòtesi de Coromines ha de ser matisada, si més no.

Els resultats de l'anàlisi de les freqüències de les diferents variants dels pronoms de datiu plural demostren que *lur* i *los* convivien des dels inicis. Així, el pronom de datiu plural *los* s'ha d'explicar com a resultat de l'evolució de l'acusatiu masculí *İLLOS* en el context d'un procés policausal que va afavorir el sincretisme entre el datiu i l'acusatiu.

PARAULES CLAU: datiu, genitiu, acusatiu, pronominalització, gramàtica històrica.

ABSTRACT

Dative plural clitic pronouns in Old Catalan. Historical development and state of play between the fifteenth and sixteenth centuries

Dative plural clitic pronouns in Old and Contemporary Catalan show an almost unparalleled situation among the Romance languages, since a form syncretic with the accusative masculine plural pronoun *los* is adopted, which coexisted with the reflexes of the Latin genitive *İLLORUM* (*lur*, *lurs* i *lus*).

Coromines's classic hypothesis considers that the origin of the dative plural pronoun *los* must be *lur* (or *lor*), which would have evolved into *lurs*, *lus*, and finally, *los*. However, my analysis of the data from the *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)* shows that Coromines's hypothesis requires at least some clarification.

The results of the analysis of the relative frequency of the several different variants of the dative plural pronouns lead to the conclusion that *lur* and *los* coexisted from the beginning. Thus, the dative plural pronoun *los* must be explained as a result of the evolution of the accusative masculine *İLLOS* in the context of a multicausal process which encouraged syncretism between dative and accusative pronouns.

KEY WORDS: dative, genitive, accusative, pronominalization, historical grammar.